

Jerzy KORNAŚ

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Sączu

TEORIA GOSPODARSTWA NARODOWEGO W MYŚLI EKONOMICZNEJ STANISŁAWA GŁĄBIŃSKIEGO

Streszczenie

Artykuł poświęcony został rekonstrukcji wybranych aspektów myśli ekonomicznej Stanisława Głabińskiego. Obejmuje ona takie kluczowe kategorie ekonomiczne tego ekonomisty i polityka, jak: „gospodarstwo narodowe” i jego strukturę, ekonomiczną rolę państwa oraz charakterystykę założeń „narodowej polityki ekonomicznej”, traktowane łącznie jako pożądany i rozwojowy model ustroju gospodarczego Polski w okresie międzywojennym.

Słowa kluczowe: gospodarstwo narodowe, narodowa polityka ekonomiczna, etatyzm, emigracja.

THE THEORY OF A NATIONAL FARM IN THE ECONOMIC THOUGHT OF STANISŁAW GŁĄBIŃSKI

Summary

The article is dedicated to the reconstruction of selected aspects of economic thought of Stanisław Głabiński. It includes such key economic categories of this economist and politician as „national economy” and its structure, economic role of the state and characteristics of the „national economic policy” assumptions, considered jointly as a desirable and developmental model of the economic system of Poland in the interwar period.

Key words: national economy, national economy policy, etatism, emigration.

Wprowadzenie

Przypomnienie fragmentu dorobku polskiego ekonomisty i polityka Stanisława Głabińskiego, którego aktywność naukowa i działalność polityczna przypadła na okres końca rozbiorów Polski i istnienia II Rzeczypospolitej, posiada na przekór wszystkiemu istotne odniesienie dla współcześnie kreowanej rzeczywistości politycznej. Odrodzony w Polsce po przełomie transformacyjnym zróżnicowany programowo i organizacyjnie ruch nacjonalistyczny nabiera obecnie coraz większej dynamiki politycznej w życiu politycznym współczesnej Polski¹. Nie towarzyszy temu jednak głębsza refleksja teoretyczna, dotycząca współczesnego państwa polskiego w dobie globalizacji oraz regionalizacji, modelu narodowej gospodarki i społeczeństwa oraz znaczenia procesów dostosowawczych do potrzeb i wyzwań cywilizacyjnym Polski. Przypomina ona raczej powrót w pewnych obszarach do koncepcji Narodowej Demokracji z okresu Polski międzywojennej (Smolik, 2017, s. 367-369).

Stanisław Głabiński (1862-1941) urodził się 25 lutego 1862 roku w Skolem w Galicji Wschodniej. Studia rozpoczął w 1880 roku na Wydziale Prawnym Uniwersytetu Lwowskiego. W 1887 roku uzyskał doktorat i objął aplikanturę adwokacką w Samborze. W lecie 1888 roku prowadził wykłady z ekonomiki na Uniwersytecie we Lwowie w zastępstwie prof. L. Bilińskiego, który został wówczas posłem do Rady Państwa w Wiedniu. Po odbyciu krótkich studiów historycznych w Wiedniu i Berlinie, w 1888 roku opublikował książkę pt. *O systemie fizjokratów*

¹ Szerzej zob. *Naród we współczesnej polskiej myśli nacjonalistycznej. Problematyka narodu w ujęciu głównych nurtów polskiego nacjonalizmu w latach 1989-2004*, B. Smolik, 2017, Kraków: Księgarnia Akademicka.

w *ekonomice społecznej* i na jej podstawie habilitował się w dziedzinie ekonomii. Uzyskanie stopnia doktora habilitowanego nauk ekonomicznych przesądziło ostatecznie o ukierunkowaniu jego zainteresowań naukowych na teorię ekonomii i historię myśli ekonomicznej oraz praktykę gospodarczą i polityczną. Stanisław Głębiński reprezentował pogląd o potrzebie wiązania teorii z praktyką, co w jego przypadku polegało na łączeniu wiedzy naukowej z zaangażowaniem się w rozwiązywanie problemów społeczno-gospodarczych i politycznych najpierw Monarchii Austro-Węgierskiej, a potem Drugiej Rzeczypospolitej. W swoich wspomnieniach napisał:

ekonomika wprowadziła mnie mimo woli na szerszy teren polityczny. Nie zgadzałem się i nie zgadzam z tymi teoretykami ekonomicznymi, którym się wydaje, że teoretyk ekonomista nie powinien zajmować się życiem ekonomicznym i powinien unikać udzielania rad i wskazówek. Mają oni o tyle rację, że życie ekonomiczne jest zbyt skomplikowane, aby w praktycznym życiu wolno było ekonomiście rościć sobie pretensje do nieomyślności i przemawiać w imię nauki. [...] Ale ekonomista, który zamyka oczy na rzeczywistość, nie chce i nie umie zużytkować swej wiedzy i swego doświadczenia dla dobra ogólnego, żyje w abstrakcji i w niej się gubi, nie oddaje nie tylko społeczeństwu, ale także nauce tych usług, jakie w swojej dziedzinie oddać powinien (Głębiński, 1939b, s. 18)².

W latach następnych opublikował on kolejne prace naukowe, podejmujące problemy skarbowe, walutowe i rolnictwa³. Przyniosły mu one nominację w 1892 roku na profesora nadzwyczajnego Uniwersytetu Lwowskiego, a w 1895 roku na profesora zwyczajnego.

S. Głębiński zaliczał się do grona ekonomistów reprezentujących polską szkołę narodową (1939a, s. 260-274). Podobnie jak inni przedstawiciele tej szkoły, wychodził z założenia, że działalność ekonomiczna jednostek, organizacji gospodarczych, instytucji publicznych oraz państwowych powinna – obok własnego interesu gospodarczego – uwzględniać interes ogólnonarodowy w imię sprawiedliwości społecznej i narodowej. Interes narodowy wyrażony solidaryzmem społecznym traktował nadrzędnie.

1. Pojęcie „gospodarstwo narodowe”

Podstawową kategorię teoretyczną, determinującą koncepcję narodowego ustroju gospodarczego, stanowiło pojęcie „gospodarstwo narodowe”, postrzegane przez S. Głębińskiego jako *sui generis* „całość wyższego rzędu”, oparta na „wzajemnej zależności oraz łączności materialnej i duchowej” (1927, s. 1). „Gospodarstwo narodowe” nie traktował jako zwykłą sumę poszczególnych podmiotów gospodarczych, lecz jako „wspólnotę materialną i duchową”, wykształconą w toku dziejów poprzez pracę pokoleń. Definiując „gospodarstwo narodowe”, stwierdzał:

tak jak naród jest jednością wyższą, nieśmiertelną, istniejąca bez przerwy przez nieskończony łańcuch pokoleń także gospodarstwo narodowe jest wyższą i trwałą całością, narzucająca swoim członkom z góry już w systemie wychowania kierunek myśli i pracy, potrzeby i pragnienia, przykazania religijne i obyczajowe,

² Szerzej zob. *Myśl polityczna i społeczno-gospodarcza Stanisława Głębińskiego*, J. Komaś, 2014, Kraków: Wydawnictwo AGH.

³ Były to następujące publikacje: *Pojęcie nauki skarbowej*, S. Głębiński, 1889, Sambor: z drukami Schwarza i Trojana; „Reforma waluty w Austrii”, S. Głębiński, 1890, *Ekonomista*; „Poglądy na dzisiejszy stan rolnictwa”, S. Głębiński, 1893, *Przegląd Prawa i Administracji*.

nakazy prawne a zarazem wyposażająca ich w zasoby materialne i moralne, nagromadzone przez poprzednie pokolenia w każdym zawodzie, w ziemię „zakulturowaną”, budynki, fabryki, koleje żelazne i inne komunikacyjne, miasta i wsie, zakłady gospodarcze rozmaitego rodzaju, w rynki handlowe, pieniądze i system kredytowy, tradycyjną stopę życiową i modę narodową (Ibidem, s. 2)⁴.

Wykładnia tego kluczowego terminu ekonomicznego nie była ani oryginalna, ani nie wyróżniała się nowym ujęciem definicyjnym. Dostrzec można było w niej nawet wiele podobieństw z koncepcją narodu formułowaną przez innych narodowo-demokratycznych ekonomistów i polityków, takich jak Stanisław Grabski czy Roman Rybarski, którzy narodowi przypisywali wymiar kulturowy oraz materialny⁵. Posługując się pojęciem „gospodarstwo narodowe”, Głębiński reprezentował podejście historyczne i psychologiczne w ekonomii, wyraźnie podkreślając znaczenie państwa narodowego i prawa w jej funkcjonowaniu. Odróżniał również „gospodarstwo narodowe” od ekonomiki państwa, którą traktował wprawdzie jako istotną część „gospodarstwa narodowego”, ale nie jedyną i najważniejszą. Przypisywał państwu ważne funkcje w gospodarce, odrzucał jednak możliwość przyznania mu decydującej roli w rozwoju gospodarczym narodu. Wskazywał przede wszystkim na regulacyjną i ekonomiczną funkcję państwa, twierdząc, że określa ona polityczne i prawne ramy gospodarki, a rozwijając wielostronną działalność ekonomiczną, konsoliduje wewnętrzne stosunki gospodarcze, nadając im tym samym odrębny charakter (Głębiński, 1927, s. 6).

Odnosząc się krytycznie do koncepcji szkoły liberalnej w ekonomii i polemizując z nią, inaczej określał również relacje między „gospodarstwem narodowym” a „gospodarstwem indywidualnym” (Ibidem, s. 7). W jego przekonaniu „każde gospodarstwo poszczególne (indywidualne) przeobraża się w członka gospodarstwa narodowego, zależnego w swoim powstaniu i w całej działalności od tego gospodarstwa” (Ibidem, s. 2). Z tego powodu uznawał on nadrzędność „gospodarstwa narodowego nad „indywidualnym” i dowodził, że „bezpośrednim celem gospodarstw poszczególnych nie jest zaspokojenie własnej potrzeby, (...) lecz wykonanie pewnej pracy, wytworzenie dobra gospodarczego, zdolnego do wymiany, mającego wartość dla społeczeństwa. Dopiero dalszym celem (...) jest zaspokojenie potrzeb osobistych” (Ibidem, s. 3).

Nie zgadzając się na utożsamianie „gospodarstwa narodowego” z gospodarką państwa, Głębiński nie akceptował również posługiwania się w ekonomii pojęciem „gospodarstwo światowe”. Kwestionując poprawność jego używania w literaturze przedmiotu, twierdził, że w międzynarodowych stosunkach gospodarczych „nie ma takiej stałej łączności i zależności, jaka istnieje w gospodarstwie narodowym, nie można więc mówić o analogii między gospodarstwem narodowym a światowym” (Ibidem, s. 10). Nie oznaczało to jednocześnie negowania istnienia międzynarodowych stosunków gospodarczych i ich wpływu na „gospodarstwa narodowe”. Twierdził, że „wchłania ono w siebie także międzynarodowe stosunki gospodarcze i musi się do nich dostosować” (Ibidem, s. 11).

⁴ „Poglądy agrarne Stanisława Głębińskiego”, Z. Szymański, 2001, w: R. Orłowski (red.), *Z dziejów gospodarki i myśli ekonomicznej Drugiej Rzeczypospolitej*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 39-41.

⁵ Zob. *Nacjonalizm gospodarczy-szansa czy bariera rozwoju. Przypadek Europy Środkowowschodniej w okresie międzywojennym*, J. Kofman, 1992, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 14-15; Por. „Naród i państwo w myśli politycznej Związku Ludowo-Narodowego”, J. Komaś, 1995, *Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie*. Seria specjalna: Monografie, 126, Kraków: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, s. 38-58.

Akcentując rolę czynników pozaekonomicznych, Głębiński eksponował „gospodarstwo narodowe” przede wszystkim jako podmiot abstrakcyjny, niematerialny, choć przy egzemplifikacji tego pojęcia sięgał najczęściej do przykładów ze sfery materialnej. Dualistyczna konstrukcja „gospodarstwa narodowego” wynikała z przyjęcia paradygmatu filozoficznego, zakładającego prymat ducha w rozumieniu heglowskim nad materią. Łącząc te dwa obszary bytu społecznego w jedną całość, głosił on ponadczasowość „gospodarstwa narodowego”, podkreślając jednocześnie zmienność ustroju gospodarczego.

Promując ideę „gospodarstwa narodowego”, olbrzymią rolę w jego kształtowaniu przypisywał wychowaniu narodowemu. Jeszcze w okresie trwania I wojny światowej pisał:

w naszym narodzie, w naszych stosunkach politycznych i społecznych, donoślejsze jest jeszcze znaczenie duchowego wychowania narodu, niż u narodów politycznie samodzielnych [...]. Jedyłą pewną, rozumną i trwałą podstawą naszego bytu i naszej przyszłości jest wychowanie i wzmocnienie własnej siły narodowej [...]. Dlatego dla nas wszystkie czynniki, zdolne wzmocni i podnieść nasz organizm narodowy, mają ogólne narodowe znaczenie i posłannictwo, dlatego rozwój nauki polskiej, oświaty ludowej, wychowania ekonomicznego, jest dla nas najcenniejszym zasobem społecznym i narodowym, najdzielniejszą rękojmią lepszej przyszłości (Głębiński, 1916, s. 290)⁶.

W szeroko rozumianym wychowaniu narodowym dostrzegał główną możliwość osiągnięcia samodzielności gospodarczej narodu polskiego.

2. Założenia narodowej polityki ekonomicznej

Zmienną stroną „gospodarstwa narodowego” traktował Głębiński jako przedmiot oddziaływań państwa, samorządów, zrzeczeń gospodarczych i innych podmiotów gospodarczych w celu nadania mu pożądanych narodowo kierunków rozwoju⁷. Miały temu służyć zasady tzw. narodowej polityki ekonomicznej (Głębiński, 1928)⁸, rozumiane jako grupa celów ekonomiczno-społecznych, których realizacja powinna doprowadzić do wszechstronnego rozwoju „gospodarstwa narodowego”, zgodnie z misją historyczną narodu. Narodowa polityka ekonomiczna miała prowadzić do osiągnięcia następujących celów:

- stworzenia warunków do rozwoju wszystkich sił wytwórczych w zakresie gospodarczym, społecznym i technicznym;
- uzyskania niezależności gospodarczej, tzn. samowystarczalności wobec innych narodów;
- tworzenia szerokich możliwości dla rozwoju inicjatywy, przedsiębiorczości oraz samodzielności gospodarczej narodu;
- oparcia ustroju gospodarczego na zasadzie solidarności społecznej;
- uregulowania problemu emigracji i kolonizacji (Ibidem, s. 4).

⁶ W podobnym duchu pisał w 1938 roku R. Rybarski zob. „Polityka gospodarcza i wychowanie”, R. Rybarski, 1938, *Polityka Narodowa*, 2, s. 149.

⁷ Inny wybitny publicysta i polityka Narodowej Demokracji podkreślał ponadgrupowy i ponadklasowy charakter polityki gospodarczej, pisząc, że „polityka gospodarcza państwa jest czymś stojącym ponad i poza polityką obrony interesów poszczególnych warstw lub gałęzi produkcji (...) Polityka gospodarcza państwa musi być podporządkowana jego polityce ogólnej, musi iść po linii dziejowej narodu i służyć jego misji historycznej”. Zob. „Polityka gospodarcza”, S. Kozicki, 1924, *Przegląd Wszechpolski*, 5, s. 366.

⁸ Przez „narodową politykę ekonomiczną” rozumiał on „naukę dążącą do wskazania środków i warunków osiągnięcia wszechstronnego rozwoju gospodarstwa narodowego”. *Narodowa polityka ekonomiczna*, S. Głębiński, Lwów: Towarzystwo Wydawnicze „Atheneum”, s. 1.

Preferując rozwój wszystkich sił wytwórczych, Głębiński miał na myśli przede wszystkim doprowadzenie do większego uprzemysłowienia kraju i równomiernego rozwoju podstawowych gałęzi gospodarki. Uważał, że tylko tą drogą można osiągnąć to, co nazywał samowystarczalnością lub niezależnością gospodarczą narodu. Samowystarczalność nie oznaczała według Głębińskiego autarkii gospodarczej, którą uważał za anachroniczną w warunkach rozwoju międzynarodowych stosunków gospodarczych, a wprost przeciwnie – w jego koncepcji samowystarczalność była warunkiem wszechstronnego rozwoju gospodarczego narodu. Rozsądnie pojętą ideę samowystarczalności rozumiał przede wszystkim jako dążenie do rozwoju wszystkich sił wytwórczych w granicach możliwości gospodarczych narodu i do oparcia konsumpcji narodowej głównie na własnej rodzimej produkcji w celu uniezależnienia się w miarę możliwości od zagranicy i wahań koniunktury światowej (Głębiński, 1931, s. 18). Zdobycie niezależności gospodarczej gwarantował przede wszystkim rozwój inicjatywy i przedsiębiorczości prywatnej, przed którą narodowa polityka gospodarcza powinna otwierać coraz większe szanse i możliwości rozwoju⁹.

Uznając przedsiębiorczość prywatną za podstawę rozwoju gospodarczego narodu, Głębiński zdecydowanie przeciwstawiał się rozwojowi etatyzmu, uważając go za główne źródło słabości polskiego kapitału, szczególnie średniego i drobnego (1922, s. 464). Etatyzm definiował bardzo szeroko, nazywając go:

dążeniem państwa do poddania kierownictwu i wpływowi wszelkich objawów życia narodowego, tak politycznego i społecznego, jak gospodarczego (...) Etatyzm, jako system, stanowczo potępić musimy. Społeczeństwo i gospodarstwo narodowe żyje i rozwija się pod opieką państwa własnymi siłami twórczymi, których żaden, nawet najlepszy rząd zastąpić nie może (Ibidem, s. 465).

Źródła jego krytyki etatyzmu tkwiły w przekonaniu, że wpływa on destrukcyjnie na proces rozwoju gospodarki, powodując spadek kapitalizacji, skutkujący hamowaniem jej możliwości rozwojowych oraz wadliwie kształtuje strukturę gospodarki przyczyniając się do powstawania wielkiego przemysłu, ograniczającego rozwój i rolę średnich i drobnych przedsiębiorstw prywatnych w życiu gospodarczym¹⁰. S. Głębiński nie poszedł jednak za daleko w krytyce wszelkiego etatyzmu. Przyznając państwu możliwości również pozytywnego oddziaływania na gospodarkę i nie identyfikując ich ze zjawiskiem etatyzmu, stwierdzał:

nie wszystko jednak jest etatyzmem, co w życiu i teorii i w polityce wolno-handlowej [wolnorynkowej – J.K.], etatyzmem nazywają. Etatyzmem nie jest każde współdziałanie państwa w produkcji i wymianie dóbr gospodarczych, nie jest nim wszelkie ograniczenie lub uchylene wolnego współzawodnictwa, wszelka interwencja państwowa w gospodarstwie narodowym. Sprawa etatyzmu w takim nie właściwym rozumieniu znaczeniu, czyli czynnej roli państwa w życiu ekonomicznym narodów, jest zasadniczym zagadnieniem państwowej polityki ekonomicznej (Ibidem, s. 465).

⁹ S. Grabski nazwał to rozwojem „czynnego kapitalizmu”. Zob. *Ekonomia społeczna. Socjologiczne podstawy ekonomii*, S. Grabski, 1930, Lwów, Warszawa, Kraków: Ossolineum, s. 139, 148.

¹⁰ Zob. *Spór o etatyzm. Dyskusje wokół sektora państwowego w Polsce międzywojennej 1919-1939*, K. Dziewulski, 1981, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s. 63-72.

Zdefiniowana przez Głębińskiego koncepcja „gospodarstwa narodowego” jawiła się z jednej strony jako zbiorowość o interesach zróżnicowanych i sprzecznych, a zatem i konfliktowych, z drugiej zaś strony silnie podkreślała nadrzędność wspólnoty interesów narodu. Ta druga była wyznacznikiem stosunku do pierwszej. Wspólnota interesów ekonomicznych elementów składowych „gospodarstwa narodowego” miała większe znaczenie niż odrębne interesy indywidualne lub grupowe. Przekonany był, że wzajemne korzyści płynące z respektowania nadrzędności zasady solidarności są z reguły większe niż w przypadku preferowania interesów grupowych. Za solidarnością społeczną przemawiały bowiem naturalne więzi społeczno-ekonomiczne wspólnoty narodowej, łączące poszczególne podmioty gospodarcze w jedną teleologiczną zbiorowość gospodarczą. Zerwanie tych więzi uniemożliwiłoby skuteczne funkcjonowanie każdego z podstawowych elementów „gospodarstwa narodowego” (Głębiński, 1928, s. 10).

3. Rola emigracji zarobkowej w gospodarce narodowej

Ekspozowanie solidarności społecznej i stawianie ambitnych celów gospodarczych nie przeszkodziło S. Głębińskiemu traktować emigracji zarobkowej jako zjawiska naturalnego, o skutkach pozytywnych zarówno dla emigrantów, jak i kraju macierzystego. Polemizował z poglądami zagranicznych ekonomistów, głoszącymi, że poprzez emigrację ojczyzna traci bezpowrotnie wartość kapitału osobowego (społecznego). Zdaniem Głębińskiego, teoria ta byłaby prawdziwa, „gdyby udowodniono, że każdy emigrant miał sposobność produktywnej pracy w ojczyźnie i mógłby być przysporzyć znaczne sumy dochodowi narodowemu, przeciwnie jest możliwym, iż emigrant z braku zarobku nie wytworzyłby w kraju więcej niż sam skonsumował (1931, s. 19). Obawiał się, że bez popierania emigracji nie uda się rozwiązać najważniejszych problemów społeczno-gospodarczych II Rzeczypospolitej. Argumentował, że emigracja zewnętrzna nie tylko umożliwi zaspokojenie własnych potrzeb emigrantów, ale sprzyja również zwiększeniu dochodu narodowego i osiągnięciu korzystnego bilansu płatniczego w kraju macierzystym. Preferował zorganizowane formy emigracji, zwracając uwagę na potrzebę grupowych działań kolonizujących zwarte obszary w celu zdobycia tam praw narodowościowych i wpływów politycznych (Ibidem, s. 10). Zakładał też potrzebę patronatu państwa nad tym procesem, polegającego przede wszystkim na podtrzymywaniu więzi gospodarczych i kulturalnych emigracji z krajem macierzystym. W celu uniknięcia nadmiernego interwencjonizmu państwa, tzw. etatyzmu w tym obszarze, proponował, aby emigracją zajmowały się bezpośrednio różne organizacje obywatelskie, pozostające jednak pod kontrolą organów państwowych. Sądził, że za pośrednictwem tych organizacji i aktywnej polityki państwa można będzie zrealizować następujące zadania:

- zapewnić emigracji na dłuższy okres czasu odpowiednie tereny, sprzyjające pod względem klimatycznym i komunikacyjnym osiedleniu się ludności w większych grupach. Jeśli kraj imigracji znajduje się na niższym stopniu rozwoju cywilizacyjnego niż ludność imigrująca, pozwoli to tej ludności zająć stanowisko poważniejsze i wpływowe w organizacji kraju oraz jego hierarchii społecznej. Natomiast osiedlenie się w społecznościach stojących na wyższym stopniu kultury sytuuje ludność imigrującą w podrzędnej roli i pozbawia ją z góry samodzielności oraz wpływu politycznego;
- tak kierować emigracją, aby obejmowała ona tylko te grupy ludności, które stanowią nadmiar siły roboczej w danej okolicy rolnej lub w danej gałęzi przemysłu, aby ich utrata nie przyniosła negatywnych skutków dla rozwoju gospodarczego kraju.

W ten sposób emigracja przyczyni się do zmniejszenia bezrobocia i polepszenia ustroju rolnego, nie czyniąc uszczerbku dla dochodu narodowego;

- spowodować poprawę struktury gospodarczej kraju poprzez odpływ nieproduktywnej siły roboczej i elementów pasożytniczych, np. przesadnej liczby pośredników i handlarzy;
- utrzymywać z emigracją stałe stosunki wymienne z ojczyzną, dostarczając jej surowców i produktów, jakich nie posiada kraj ojczysty, a importując z ojczyzny takie produkty i wyroby, do jakich była przyzwyczajona w kraju. W ten sposób emigracja może korzystnie wpływać na gospodarkę w kraju ojczystym;
- zapewnić czasowe korzystanie emigracji z organizacji transportowej, bankowej i asekuracyjnej macierzy, aby później utworzyć własną organizację, opartą o zakłady krajowe. Miało to się w przyszłości odbić korzystnie na rozwoju wzajemnych stosunków handlowych i kredytowych;
- planowe prowadzenie i utrzymywanie przez szereg lat emigracji osadniczej w celu doprowadzenia do tego, aby stała się ona ważnym środkiem politycznej i narodowej ekspansji kraju macierzystego oraz dostarczyła z czasem w drodze reemigracji dla ojczyzny wysokokwalifikowanych sił, a nawet zasoby kapitałowe (Ibidem, s. 11-12).

Kluczowe znaczenie dla rozwoju „gospodarstwa narodowego” i rozwiązania problemów społeczno-gospodarczych II Rzeczypospolitej posiadało również, obok rozwoju przedsiębiorczości prywatnej i popierania emigracji zewnętrznej, przemieszczenie ludności wewnątrz terytorium państwa. S. Głębiński popierał kolonizację ziem wschodnich II Rzeczypospolitej, postulując rozwój osadnictwa z ziem zachodnich Polski i przeludnionych regionów kraju. Zakładał, że kolonizacja rozładuje przeludnione okolice i zapewni bardziej równomierne rozmieszczenie ludności, wpływając korzystnie na podniesienie kultury rolnej i przemysłowej kolonizowanych obszarów. Kolonizacja ziem wschodnich nie miała w jego koncepcji wymiaru tylko ekonomicznego: „osadnictwo takie jest uzasadnione nie tylko względami gospodarczymi i społecznymi, ale także politycznymi, narodowymi i kulturalnymi, albowiem zwiększa ogólny dobrobyt kraju, krzewi kulturę w okolicach zaniedbanych, wzmacnia poczucie jedności państwowej i narodowej” (Głębiński, 1928, s. 12), ale przede wszystkim ideowo-polityczne, mające w rezultacie przynieść zmianę istniejącej tam struktury narodowościowej na korzyść ludności polskiej. Przy prowadzeniu kolonizacji na wielką skalę dostrzegał jednocześnie liczne przeszkody polityczne, gospodarcze i społeczne:

- tereny osadnicze nie były jego zdaniem jeszcze przygotowane do masowej imigracji (brak odpowiedniej dla osadnictwa infrastruktury – J.K.);
- brak zdecydowanej popularności idei osadniczej wśród ludności polskiej uznawał za bardzo niesprzyjające temu przedsięwzięciu zjawisko (niepewność ewentualnej korzyści i obawy przed narastaniem konfliktów narodowościowych, niska świadomość potrzeby kolonizacji tych ziem – J.K.);
- traktowanie przez władze państwowe terenów osadniczych jako pewnej rezerwy według zasady: *et haec facienda et alia non omittenda* (i powinno to zostać pominięte dla zrobienia innych rzeczy pilniejszych) (Głębiński, 1931, s. 20).

Wybierając na początku lat 30. (w okresie wielkiego kryzysu ekonomicznego w Polsce i na świecie – J.K.) między emigracją zewnętrzną a kolonizacją wewnętrzną, Głębiński opowiadał się za tą pierwszą, podnosząc ją do rangi instytucji społecznej, „pozostającej pod kierunkiem i opieką państwa” (Ibidem, s. 20).

4. Klasyfikacja systemów gospodarczych świata

Próbując umiejscowić swoją koncepcję „gospodarstwa narodowego” we współczesnych mu międzynarodowych tendencjach rozwoju systemów gospodarczych, podkreślał ich zmienną dynamikę ruchu między dwoma biegunowymi systemami: pełnej wolności ekonomicznej i ustroju komunistycznego (Głębiński, 1936, s. 14). Uważając obydwie systemy za nigdzie dotychczas niezrealizowane, skłaniał się do tezy, że istnieją tylko ustroje pośrednie, „przechylające się bardziej w jedną lub drugą stronę lub usiłujące zachować równowagę pomiędzy nimi” (Ibidem, s. 14). Na tej podstawie wyodrębnił cztery typy systemów:

- system oparty przeważnie na zasadzie wolności gospodarczej, ograniczony jednak przez państwo, prawo, działalność państwową na polu monetarnym, kredytowym, społecznym, administracyjnym i wychowawczym (np. Wielka Brytania, Belgia, Holandia, Francja, państwa skandynawskie, Ameryka Północna);
- system oparty na zasadzie państwowej gospodarki planowej (np. Rosja Sowiecka);
- system odznaczający się silną tendencją ku państwowej gospodarce planowej (np. Niemcy, Włochy, Polska);
- system gospodarki narodowej o tendencji ku zachowaniu indywidualnej inicjatywy i przedsiębiorczości w granicach siły i samodzielności narodowej (ogólna zasada ideowa w Europie i Ameryce) (Ibidem, s. 14).

Choć wątpliwości wobec trafności powyższej klasyfikacji można zgłosić wiele, w tym umiejscowienie Polski w tym samym systemie, co Niemcy i Włochy, czyli w gronie państw faszystowskich, nie trudno dostrzec, że w ostatnim z wymienionych systemów gospodarczych lokował on pożądany system gospodarczy dla Polski, uważany przez niego za najbardziej typowy. Sugeruje to pośrednio, że w jakimś stopniu S. Głębiński rozważał możliwość aprobaty ustroju społeczno-ekonomicznego opartego na znanym mu współcześnie korporacjonizmie.

Reasumując, „gospodarstwo narodowe” oraz „narodowa polityka ekonomiczna” to najważniejsze kategorie ekonomiczne tego wybitnego przedstawiciela polskiej szkoły narodowej w ekonomii. Traktował je komplementarnie, usiłując stworzyć koherentną teorię ekonomii, dostosowanej do realiów polskiej gospodarki międzywojennej. Nie były one ujmowane w koncepcji Głębińskiego autonomicznie wobec narodu, a raczej stanowiły jego przejaw istnienia w sferze gospodarczej.

Podsumowanie

Przeprowadzona rekonstrukcja myśli ekonomicznej Stanisława Głębińskiego objęła centralną kategorię teoretyczną, jaką było „gospodarstwo narodowe” oraz jego odniesienie do polityki gospodarczej II Rzeczypospolitej w postaci „narodowej polityki ekonomicznej”. Charakterystyczną cechą tej refleksji ekonomicznej była z jednej strony wierność ideałom narodowym czy raczej nacjonalistycznym, z drugiej zaś bogactwo argumentacji używanej dla wyjaśniania swoich teorii. Głębiński posiadał wykształcone poglądy na państwo i jego rolę w społeczeństwie, ustrój społeczny czy raczej jego ideał, a przede wszystkim, jako ekonomista, na gospodarkę. Był krytykiem i polemizował z koncepcjami liberalnymi w sferze politycznej, społecznej oraz gospodarczej,

zarzucając temu liczącemu się nurtowi myśli politycznej i ekonomicznej nadmierny indywidualizm w stosunku jednostki do państwa, nieograniczoną niczym wolną konkurencję oraz preferowanie indywidualnego bogactwa i niedocenianie wspólnotowych aspektów życia społecznego. Z drugiej strony jeszcze większe zagrożenie upatrywał w ideach socjalistycznych i radykalnych społecznie. Głębiński obawiał się skutków wkroczenia, jak sam to określał, poprzez demokratyzację systemów państwowych, warstw pracujących (niesamoistnych lub zawisłych) nie tylko na drogę budowania własnej świadomości klasowej, ale przede wszystkim na arenę polityczną, czyli ubiegania się o rządy w państwie. W ten sposób mogłyby one zagrozić formacji nacjonalistycznej, nie tylko w polityce i gospodarce, ale także jako masowa alternatywa ideologiczna. Głębiński, stosownie do swojego umiarkowanego charakteru, sytuował swoje poglądy ekonomiczne między dwoma nurtami, uznanymi przez niego za przeciwstawne skrajności: liberalizmem i socjalizmem. Przedstawił poważne argumenty za tym, że jego nacjonalizm w wersji narodowo-demokratycznej można w jakiejś mierze umieścić pomiędzy krytykowanymi przez niego nurtami myśli politycznej. Przeprowadzona analiza jego poglądów nie pozwala jednak na tak daleko idące wnioski. Koncepcja solidaryzmu narodowego społeczeństwa oparta była wprawdzie na zrozumieniu zachodzących przemian społecznych i cywilizacyjnych, charakteryzujących się przechodzeniem od społeczeństwa rolniczego do przemysłowego, ale wizja zdekoncentrowanego przemysłu fabrycznego i licznej drobnej przedsiębiorczości oraz emigracji i kolonizacji, jako sposobu rozładowania problemów społecznych, by nie sięgać do sympatii korporacjonistycznych, należała do nieistniejącego już społeczeństwa tradycyjnego. Wreszcie, rozwiązania gospodarcze jako ekonomisty zaliczającego się do szkoły historycznej i narodowej dobrze wprawdzie identyfikowały potrzeby gospodarcze Polski międzywojennej, ale jako program przyszłości gospodarczej zbudowany był na założeniu ignorowania ówczesnej fazy globalizacji oraz rozwijającego się w okresie wielkiego kryzysu ekonomicznego interwencjonizmu państwowego.

Konkluzje powyższe są konsekwencją niezmiennych w myśli S. Głębińskiego pryncypiów ideowych, do których należała przede wszystkim zasada nadrzędności narodu nad innymi wartościami politycznymi i społeczno-gospodarczymi.

Bibliografia

- Dziewulski, K. (1981). *Spór o etatyzm. Dyskusje wokół sektora państwowego w Polsce międzywojennej 1919-1939*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Głębiński, S. (1889). *Pojęcie nauki skarbowej*. Sambor: Drukarnia Schwarza i Trojana.
- Głębiński, S. (1890). *Reforma waluty w Austrii. Ekonomista*.
- Głębiński, S. (1893). *Poglądy na dzisiejszy stan rolnictwa. Przegląd Prawa i Administracji*.
- Głębiński, S. (1916). *Nauka a dobrobyt*. W: *Księga Pamiątkowa ku czci Bolesława Orzechowskiego* (t. I). Lwów: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie.
- Głębiński, S. (1922). *Etatyzm a gospodarstwo narodowe. Ruch Prawniczy i Ekonomiczny, 1*.
- Głębiński, S. (1927). *Teoria ekonomii narodowej*. Lwów: Towarzystwo Wydawnicze „Atheneum”.
- Głębiński, S. (1928). *Narodowa polityka ekonomiczna*. Lwów: Towarzystwo Wydawnicze „Atheneum”.
- Głębiński, S. (1931). *Emigracja i jej rola w gospodarstwie narodowym*. Warszawa: Nakładem Nauk. Instytutu Emigracyjnego i Kolonialnego
- Głębiński, S. (1936). *Czy kryzys gospodarczy pobudzi ekonomikę do nowego życia?* Lwów: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Głębiński, S. (1939). *Historia ekonomiki* (t. 2). Lwów: Towarzystwo Naukowe.
- Głębiński, S. (1939). *Wspomnienia polityczne*. Pelplin: Nakładem Drukarni i Księgarni SP. ZO. ODP.

- Grabski, S. (1930). *Ekonomia społeczna. Socjologiczne podstawy ekonomii*. Lwów, Warszawa, Kraków: Ossolineum.
- Kofman, J. (1992). *Nacjonalizm gospodarczy-szansa czy bariera rozwoju. Przypadek Europy Środkowo-Wschodniej w okresie międzywojennym*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kornaś, J. (1995). *Naród i państwo w myśli politycznej Związku Ludowo-Narodowego. Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie*". *Seria specjalna: Monografie, 126*. Kraków: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie.
- Kornaś, J. (2014). *Myśl polityczna i społeczno-gospodarcza Stanisława Głębińskiego*. Kraków: Wydawnictwo AGH.
- Kozicki, S. (1924). *Polityka gospodarcza. Przegląd Wszechpolski, 5*.
- Rybarski, R. (1938). *Polityka gospodarcza i wychowanie. Polityka Narodowa, 2*.
- Smolik, B. (2017). *Naród we współczesnej polskiej myśli nacjonalistycznej. Problematyka narodu w ujęciu głównych nurtów polskiego nacjonalizmu w latach 1989-2004*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Szymański, Z. (2001). *Poglądy agrarne Stanisława Głębińskiego*. W: R. Orłowski (red.), *Z dziejów gospodarki i myśli ekonomicznej Drugiej Rzeczypospolitej*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.